

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

G. FEDERICO MANCINI

της 4ης Νοεμβρίου 1986 *

*Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,*

1. Όπως είναι γνωστό, το άρθρο 2 της Σύμβασης των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (27 Σεπτεμβρίου 1968), ορίζει την κατοικία του εναγομένου ως γενικό κριτήριο για τον καθορισμό του αρμοδίου δικαστηρίου. Εκτός από αυτό τον κανόνα — και όχι κατά παρέκκλιση — το άρθρο 5 επιτρέπει στον ενάγοντα να προσφύγει σε διαφορετικό δικαστήριο, το οποίο καθορίζεται βάσει ειδικών κριτηρίων. « Αυτή η ελευθερία επιλογής — τονίσατε — θεσπίστηκε ενόψει της υπάρξεως, σε ορισμένες περιπτώσεις... ιδιαίτερα στενού συνδέσμου μεταξύ μιας διαφοράς και του δικαστηρίου που καλείται να τη λύσει, αυτό δε χάριν της οικονομίας της δίκης » (απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1976, υπόθεση 12/76, Tessili κατά Dunlop, Racc. 1976, σ. 1473, σκέψη 13). Έτσι, για την επίλυση διαφορών στο συμβατικό τομέα, ο δανειστής μπορεί να εναγάγει τον οφειλέτη που έχει κατοικία στο έδαφος ενός άλλου από τα συμβαλλόμενα κράτη « ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή » (άρθρο 5, περίπτωση 1).

Όμως, από τις συμβάσεις γεννώνται συνήθως σχέσεις που αποτελούνται από πολλές παροχές. Είναι επομένως εύλογο το ότι οι σχολιαστές της Σύμβασης διερωτήθηκαν αμέσως σε ποια από αυτές τις παροχές αναφέρεται η εν λόγω διάταξη: σ' αυτή, τη μη εκπλήρωση της οποίας προβάλλει ο ενάγων, σ' αυτή που

χαρακτηρίζει τη σχέση ή ακόμη σ' οποιαδήποτε μεταξύ των πολλών παροχών που απορρέουν από τη σύμβαση; Το Δικαστήριο, από το οποίο ζητήθηκε να επιλύσει αυτό το πρόβλημα, δεν δίστασε: το άρθρο 5, περίπτωση 1 — τονισε — αφορά « τη συμβατική παροχή που αποτελεί τη βάση της αγωγής » (απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1976, υπόθεση 14/76, De Bloos κατά Bouyer, Racc. 1976, σ. 1497, σκέψη 11).

Η αρχή που τέθηκε κατ' αυτό τον τρόπο έδωσε λαβή για ορισμένες αμφιβολίες στην επιστήμη, αλλά, δεδομένου ότι η διατύπωσή της είναι σαφής και επομένως δεν αφήνει πεδίο αβεβαιότητας, έγινε ευνοϊκά δεκτή από όλα σχεδόν τα δικαστήρια των συμβαλλομένων κρατών (βλέπε ευρετήριο της νομολογίας του Δικαστηρίου, σειρά D, I — 5.1.1 — B). Το γεγονός ότι μετά από δέκα χρόνια από αυτή την απόφαση υποβλήθηκε στο Δικαστήριο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, με την οποία του ζητείται να διευκρινίσει εκ νέου την έννοια του όρου « υποχρέωση » κατά το άρθρο 5, περίπτωση 1, μπορεί πράγματι να προξενήσει έκπληξη. Πάντως, όπως θα δούμε, αυτό δικαιολογείται ενόψει ορισμένων απαιτήσεων του εσωτερικού δικαίου και μιας από τις αποφάσεις σας, μεταγενέστερης της αποφάσεως De Bloos, που φαίνεται να περιέχει στοιχεία που μπορούν να θαμπώσουν την καθαρότητα της εικόνας που μόλις περιέγραψα.

2. Ο Shenavai, γερμανός αρχιτέκτονας, κάτοικος Rockenhausen (Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας), ενήγαγε ενώπιον του Amtsgericht αυτής της πόλης τον Kreisicher, γερμανό υπήκοο που κατοικεί στις

* Μετάφραση από τα ιταλικά.

Κάτω Χώρες, ζητώντας να καταδικαστεί στην καταβολή της αμοιβής που του όφειλε για τα σχέδια κατασκευής τριών σπιτιών στην περιοχή του Rockenhäusen. Το επιληφθέν δικαστήριο, θεωρώντας ότι ο τόπος στον οποίο έπρεπε να γίνει η πληρωμή ήταν η κατοικία του εντολέα, κήρυξε την αγωγή απαράδεκτη λόγω ελλείψεως δικαιοδοσίας *ratione loci*. Το Landgericht Kaiserslautern, δικάζοντας κατ' έφεση, έκρινε, αντιθέτως, ότι είναι αναγκαίο να αναβάλει την έκδοση αποφάσεως και να σας ρωτήσει αν « έχει σημασία για τον καθορισμό του τόπου εκπλήρωσεως της παροχής κατά την έννοια του άρθρου 5, περίπτωση 1, της Σύμβασης της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές αποφάσεις και στην περίπτωση επίσης αγωγής για καταβολή αμοιβής αρχιτέκτονα... η συμβατική υποχρέωση, η οποία αποτελεί στη συγκεκριμένη περίπτωση το αντικείμενο της αγωγής (εν προκειμένω, κατά το γερμανικό δίκαιο η οφειλή του ποσού που είναι καταβλητέο στην κατοικία του εναγομένου), ή μήπως σημασία έχει η χαρακτηριστική παροχή που προσδιορίζει τη φύση της συμβατικής σχέσεως στο σύνολό της (δηλαδή ο τόπος του γραφείου του αρχιτέκτονα ή ο τόπος ανεγέρσεως του σχεδιαζομένου κτιρίου); »

Διατυπωμένη κατ' αυτό τον τρόπο η προδικαστική αίτηση αναμιγνύει δύο ερωτήματα που, βάσει του άρθρου 5, περίπτωση 1, θα έπρεπε να θεωρηθούν χωριστά: αφενός ο καθορισμός της υποχρέωσης, αφετέρου ο καθορισμός του τόπου όπου οφείλει να εκπληρωθεί η υποχρέωση. Το Δικαστήριο έχει εν πάση περιπτώσει απαντήσει και στο ένα και στο άλλο ερώτημα: στο πρώτο, όπως είδαμε στην απόφαση De Bloos και στο δεύτερο με την απόφαση Tessili. « Εναπόκειται στο δικαστήριο, στο οποίο υποβλήθηκε η διαφορά — όπως δεχτήκατε πράγματι με τη σκέψη 13 της τελευταίας αυτής αποφάσεως —, να διαπιστώσει αν ο τόπος όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή, βρίσκεται στην περιφέρεια της δικαιοδοσίας του. Για το σκοπό αυτό, πρέπει να συναγάγει, δυνάμει του δικού του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, το νόμο που εφαρμόζεται στην υπό κρίση έννομη σχέση και να καθορίσει, σύμφωνα με αυτό το νόμο, τον

τόπο εκτελέσεως της επίδικης συμβατικής υποχρέωσης ».

Υπό το φως αυτών των διευκρινίσεων, το πρόβλημα που θέτει το Landgericht Kaiserslautern εξαφανίζεται, νομίζω, όπως η ομίχλη με τον ήλιο. Ούτε μπορεί να λεχθεί ότι η παραπεμπτική αίτηση περιέχει πραγματικά ή νομικά στοιχεία που να δικαιολογούν επανεξέταση της νομολογίας σας.

Αντιθέτως, αποκομίζεται από την ανάγνωσή της η εντύπωση ότι, εν προκειμένω, η πραγματική δυσκολία έγκειται στο εσωτερικό δίκαιο. Στο γερμανικό δίκαιο, μας πληροφορεί πράγματι το παραπέμπον δικαστήριο, ο τόπος καταβολής της αμοιβής των αρχιτεκτόνων δεν είναι σαφώς καθορισμένος. Όμως, όλοι γνωρίζουν ότι ο πιο απλός τρόπος να αντιμετωπιστούν κενά αυτού του είδους — για να ληθεί, χωρίς να αντιμετωπιστεί απευθείας, το πολύπλοκο πρόβλημα της εσωτερικής κατά τόπο δικαιοδοσίας — είναι η αναφορά στη διεθνή δικαιοδοσία, ο καθορισμός της οποίας έχει πράγματι προτεραιότητα. Εν προκειμένω, παραδειγματος χάριν, θα αρκούσε να θεωρηθεί ότι το άρθρο 5, περίπτωση 1, αναφέρεται όχι στην παροχή που προβάλλεται με την αγωγή (η καταβολή της αμοιβής), αλλά σ' αυτή που χαρακτηρίζει τη σχέση (η παροχή υπηρεσιών του αρχιτέκτονα) ώστε να γίνει δεκτό ως επακόλουθο ότι η εκτέλεσή της πρέπει να γίνει στον τόπο που βρίσκεται το γραφείο του αρχιτέκτονα: ακριβώς δε ενόψει αυτού του αποτελέσματος το γερμανικό δικαστήριο ζητεί να πληροφορηθεί αν, στο πλαίσιο της διαφοράς που υποβλήθηκε στην κρίση του, μπορεί να εφαρμοστεί η εν λόγω διάταξη κατ' εφαρμογή του κριτηρίου της χαρακτηριστικής παροχής.

Επομένως, υπ' αυτό το πρίσμα, το ερώτημα που σας υποβάλλει δεν είναι κενό περιεχομένου: αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η απάντηση που πρέπει να του δοθεί οφείλει να έχει διαφορετικό περιεχόμενο. Πράγματι, είναι αναμφίβολο ότι, ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία, η έννοια « παροχή » που αναφέρεται στο άρθρο 5, περίπτωση 1, έχει αυτοτελή χαρακτήρα και δεν μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τις διαφορετικές συμβατικές περιπτώ-

σεις που υποβάλλονται στην κρίση του δικαστηρίου. Εξάλλου, είναι επίσης σαφές ότι οι αβεραιότητες που υφίστανται στη γερμανική έννομη τάξη ως προς τον τόπο όπου πρέπει να καταβληθεί η αμοιβή δεν μπορούν να δικαιολογήσουν παρέκκλιση από το γενικό κανόνα που τέθηκε με την απόφαση De Bloos. Τελικά, όπως ήδη είπα, στο πρόβλημα, επί του οποίου καλείστε να αποφανθείτε, θεωρούμενο αποκλειστικά βάσει των πραγματικών περιστάσεων της υποθέσεως, δίνεται πλήρης λύση με την εν λόγω απόφαση, καθώς και με την απόφαση Tessili.

3. Αντιθέτως, ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα περιστατικά της υποθέσεως, και λαμβάνοντας υπόψη — πράγμα που αντιθέτως δεν κάνει το παραπέμπον δικαστήριο — μια άλλη πιο πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου (26 Μαΐου 1982, υπόθεση 133/81, Ivenel κατά Schwab, Συλλογή 1982, σ. 1891), το ίδιο πρόβλημα παρουσιάζεται υπό πολύ διαφορετικό πρίσμα. Στην εν λόγω υπόθεση, ο ενάγων είχε υποβάλει διάφορα αιτήματα στηρίζοντάς τα στις διαφορετικές παροχές που απέρρεαν από σύμβαση εργασίας, δεχτήκατε δε ότι σε περιπτώσεις αυτού του είδους οι κανόνες της Σύμβασης πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο ώστε το επιληφθέν δικαστήριο « να μη υποχρεωθεί να κηρυχθεί αρμόδιο μεν επί ορισμένων αιτημάτων, αλλ' αναρμόδιο δε επί ορισμένων άλλων »· επομένως « η ενοχή που πρέπει να ληφθεί υπόψη για την εφαρμογή του άρθρου 5, περίπτωση 1, « είναι εκείνη που χαρακτηρίζει την εν λόγω σύμβαση » (σκέψεις 18 και 20).

Στην υπόθεσή μας, πάντως, είναι βέβαιο ότι πρόκειται για αυτοτελή σύμβαση εργασίας (πνευματικό έργο) και ότι η αξίωση του ενάγοντος στηρίζεται σε μία μόνο παροχή. Κατά συνέπεια, για να μπορέσει να εφαρμοστεί ως προς αυτόν η διατύπωση στην απόφαση Ivenel θα πρέπει να θεωρηθεί όχι ως εξαιρετική επίλογη που υπαγορεύτηκε από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της περιπτώσεως, αλλά ως εκδήλωση ενός νέου και γενικού κριτηρίου που ανατρέπει αυτό που καθορίστηκε με την απόφαση De Bloos. Όμως, είναι δυνατό και ιδίως

είναι σκόπιμο να δεχτούμε κάτι τέτοιο; Επ' αυτού του σημείου, η βρετανική, η γερμανική και η ιταλική κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διατύπωσαν γνώμες που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

4. Η κυβέρνηση του Λονδίνου υποστηρίζει ότι αν το κριτήριο της χαρακτηριστικής παροχής ανήγετο στο επίπεδο γενικού κανόνα, η εφαρμογή του άρθρου 5, περίπτωση 1, θα γινόταν πιο ορθολογιστική. Πράγματι, θα επέτρεπε να αποφευχθεί τόσο η « κατάτμηση » της διεθνούς δικαιοδοσίας (δηλαδή η δυνατότητα να έχουν δικαιοδοσία περισσότερα δικαστήρια διαφόρων κρατών για διαφορετικά αιτήματα που στηρίζονται στην ίδια συμβατική σχέση) καθώς και το να εξαρτάται ο καθορισμός της από τη βούληση του ενάγοντος, δηλαδή το είδος του αιτήματος που αποφασίζει να υποβάλει. Η προτεινόμενη λύση θα επέτρεπε επιπλέον:

α) να χρησιμοποιηθεί η κατά το άρθρο 5, περίπτωση 1, δωσικδικία ως γνήσια εναλλακτική δυνατότητα σε σχέση με τη γενική δικαιοδοσία που προβλέπεται στο άρθρο 2·

β) να εναρμονιστούν οι κανόνες της Σύμβασης των Βρυξελλών με τους στόχους και τους κανόνες της Σύμβασης της Ρώμης περί του εφαρμοστέου νόμου στις ενοχές εκ συμβάσεων (19 Ιουνίου 1980).

Και κατά τη γερμανική κυβέρνηση επίσης το κριτήριο που τίθεται με την απόφαση De Bloos μπορεί να ενθαρρύνει την κατάτμηση της αρμοδιότητας και επομένως την έκδοση διαφορετικών αποφάσεων σε σχέση με την ίδια σύμβαση. Πάντως, στην πράξη, ο κίνδυνος αυτός αμβλύνεται από τη δυνατότητα που έχει ο εναγόμενος να ασκήσει κατά του ενάγοντος ανταγωγή (άρθρο 6, περίπτωση 3, της Συμβάσεως) και από το γεγονός ότι, αν διά-

φορες συναφείς υποθέσεις έχουν αχθεί ενώπιον διαφορετικών δικαστηρίων, « κάθε δικαστήριο, εκτός εκείνου που έχει πρώτο επιληφθεί μπορεί να αναστείλει τη διαδικασία » ή « να διαπιστώσει την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας του » (άρθρο 22, παράγραφοι 1 και 2· βλέπε επίσης την υποχρέωση που επιβάλλεται στο ίδιο δικαστήριο από το άρθρο 21, παράγραφος 1). Εν πάση περιπτώσει, εφόσον η δωσιδικία κατά το άρθρο 5, περίπτωση 1, δεν έχει αποκλειστικό χαρακτήρα σε σχέση με τη δωσιδικία κατά το άρθρο 2, η αναγωγή του κριτηρίου Ivenel σε γενικό κανόνα δεν εξαιλεί τον κίνδυνο διαφορετικών αποφάσεων· αν δε αυτό αληθεύει, είναι καλύτερο να ακολουθηθεί η παλαιά οδός.

Τέλος, η ιταλική κυβέρνηση και η Επιτροπή θεωρούν ότι οι αρχές που τέθηκαν με τις αποφάσεις De Bloos και Ivenel είναι συμπληρωματικού χαρακτήρα και κάθε άλλο παρά αντιτίθενται μεταξύ τους. Το πρώτο κριτήριο έχει γενικό χαρακτήρα, ενώ το δεύτερο εφαρμόζεται μόνο εφόσον υπάρχουν στοιχεία ανάλογα με εκείνα που επέβαλαν την υιοθέτησή του: δηλαδή σχέση εξαρτημένης εργασίας (ή ευρύτερα, κατά την Επιτροπή, σχέση, τα υποκείμενα της οποίας διαθέτουν διαφορετική συμβατική ικανότητα) και διάφορα αιτήματα που ο ενάγων στηρίζει στις διαφορετικές παροχές που απορρέουν από την ίδια σύμβαση.

5. Από αυτές τις απόψεις, όπως συνοψίστηκαν, προτιμά την τελευταία. Πράγματι, η θέση της βρετανικής κυβέρνησης κάμπτεται από τις πειστικές αντιρρήσεις που της πρόεβαλε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, όσον δε αφορά το επιχείρημα που στηρίζεται στο σύστημα της Σύμβασης της Ρώμης, αυτό χάνει τη βαρύτητά του ενόψει τριών απλών παρατηρήσεων:

α) αντί να μειώνει τη δυνατότητα « κατατιμήσεως », η πηγή αυτή επιτρέπει στα μέρη να

εξαρτούν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση από διαφορετικούς νόμους (άρθρο 3, παράγραφος 1)·

β) από συστηματική άποψη, η αναφορά στην παροχή που χαρακτηρίζει τη σχέση έχει επικουρικό χαρακτήρα και δεν συνιστά γνήσιο συνδετικό κριτήριο·

γ) στον τομέα της συμβάσεως εργασίας, διασφαλίζει την προστασία του εργαζομένου όχι μέσω του καθορισμού του *lex loci laboris* ως δικαίου που διέπει τη χαρακτηριστική παροχή, αλλά αναγνωρίζοντας σε όλες τις περιπτώσεις τα αποτελέσματα των επιτακτικών κανόνων, ακόμη και αλλοδαπών, επί του *lex contractus* (άρθρο 6, περίπτωση 1).

Κατόπιν αυτών, τονίζω ότι η άποψη της Επιτροπής, καίτοι καθορίζει σωστά τη σχέση μεταξύ της αποφάσεως De Bloos και της αποφάσεως Ivenel ως κανόνα και εξαίρεσεως, αποδίδει στο κριτήριο που τέθηκε με τη δεύτερη απόφαση υπερβολική σημασία· πράγματι, δεν νομίζω ότι μπορεί να εφαρμοστεί εκτός των ορίων της σχέσεως εργασίας και ιδίως στις σχέσεις που χαρακτηρίζονται από την απλή οικονομική εξάρτηση ενός μέρους. Αυτό καταδεικνύει, νομίζω, η περίπτωση της συμβάσεως ασφαλίσεως, για την οποία η Σύμβαση περιέχει κανόνες δικαιοδοσίας (άρθρα 7 έως 11), οι οποίοι, όπως αναφέρεται στην έκθεση Jenard, « απαγορεύονται από σκέψεις κοινωνικού χαρακτήρα και έχουν ιδίως ως στόχο να αποφευχθούν οι καταχρήσεις που μπορούν να απορρευτούν από συμβάσεις προσχαρήσεως » (JO C 59 της 5.3.1979, σ. 29). Όμως, ως προς τις αγωγές που ασκεί ο ασφαλισμένος, το άρθρο 8 προβλέπει διάφορα αρμόδια δικαστήρια και υιοθετεί ένα κριτήριο καθορισμού που συμπίπτει όχι με τον τόπο στον οποίο η χαρακτηριστική παροχή

(δηλαδή η δραστηριότητα του ασφαλιστή) πρέπει να εκπληρωθεί, αλλά με τον τόπο, όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός ή με τον τόπο της κατοικίας των μερών.

Για την παρούσα υπόθεση, βεβαίως, μπορεί η ασφάλιση να θεωρηθεί σαν παράδειγμα της κατηγορίας των συμβάσεων που συνάπτονται από πρόσωπα διαφορετικής οικονομικής ισχύος, όπως συμβαίνει με ορισμένες συμβάσεις υλικού ή πνευματικού έργου; Νομίζω ότι μπορεί από αυτό δε συνάγω ότι, ως προς αυτές τις συμβάσεις, η Σύμβαση δεν επιβάλλει αποκλειστικώς ένα δικαστήριο, αρμόδιο για την επίλυση όλων των δυνατών διαφορών που απορρέουν από τη σχέση, αλλ'

αφήνει στο πιο αδύνατο από τα μέρη δυνατότητα επιλογής. Εξάλλου, το συμπέρασμα αυτό είναι συνεπές με τη ratio του άρθρου 5, η οποία, όπως γίνεται δεκτό με την απόφαση Tessili, συνίσταται στο να μπορεί ο δανειστής να προσφύγει στο δικαστήριο του τόπου που συνδέεται αμεσότητα από δικονομικής απόψεως με το αντικείμενο του αιτήματός του.

Απ' αυτό συνάγεται ότι, ακόμα και στις διαφορές από τις εν λόγω συμβάσεις, το άρθρο 5, περίπτωση 1, επιβάλλει να ληφθεί υπόψη η παροχή « που αντιστοιχεί στη συμβατική αξίωση, στην οποία στηρίζεται η αγωγή του ενάγοντος » (απόφαση De Bloos, προαναφερθείσα, σκέψη 13).

6. Συνεπεία όλων των προηγούμενων σκέψεων, προτείνω να δοθεί απάντηση στο ερώτημα που διατύπωσε το Landgericht Kaiserslautern με Διάταξη της 5ης Μαρτίου 1985, στην υπόθεση Shenavai κατά Kreisler ως εξής:

Σε διαφορά που αφορά καταβολή αμοιβής που οφείλεται σε αρχιτέκτονα ο όρος « παροχή » που αναφέρεται στο άρθρο 5, περίπτωση 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών (27 Σεπτεμβρίου 1968) αφορά την παροχή εκ συμβάσεως, στην οποία στηρίζεται η αγωγή, δηλαδή, εν προκειμένω, στην υποχρέωση καταβολής της αμοιβής. Ο τόπος, όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή καθορίζεται σύμφωνα με το δίκαιο που, κατά το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο του επιληφθέντος δικαστηρίου, διέπει την επίδικη παροχή.